

Cornel UNGUREANU

Profesor la Universitatea de Vest din Timișoara, critic și istoric literar, cronicar al revistei *Orizont* (din 1963), redactor și redactor-șef adjunct al revistei *Orizont* (din 1990). A publicat peste 2000 de articole și studii în presa culturală din România, Iugoslavia, Germania. Cercetările sale consacrate literaturilor Europei Centrale au fost reunite în volumele *Imediata noastră apropiere* (I, 1980; II, 1990) și *Mitteuropa periferiilor* (2002). Este autorul antijurnalelor: *A murit în Tibet* (1998), *Despre regi, saltimbanci și maimuțe* (I, 2001; II, 2003; III, 2004). Alte cărți: *Geografia literară* (2002), *Istoria secretă a literaturii române* (2007) etc. Studiile sale au fost traduse în Germania, Ungaria, Serbia etc.

MIHAI EMINESCU. CENTRUL ȘI CALEA SPRE EL

Anii formării. Muntele alb, insula albă

Nu înțelegem rostul lui Eminescu într-o geografie a literaturii române fără să recapitulăm, fie și sumar, câteva dintre momentele formării sale. Poetul, prin urmare, se naște la Botoșani și copilărește la Ipotești. Îl va întemeia ca scriitor nordul Moldovei, locurile care vor da spiritualității românești pe Ciprian Porumbescu, Enescu, Sadoveanu, Lovinescu, Labiș, artiști și constructori de cultură, apariții providențiale în momente de răscruce. Vor urma primii ani de școală la Cernăuți, zonă de contact etnic care pune față în față cărturari sau artiști români, germani, ucraineni, polonezi, evrei. Orice contact etnic stimulează diferențierea, spiritul polemic întru afirmarea individualității. Școala din Cernăuții deceniului al șaptelea numără profesori care vor provoca fondul adânc al poetului. Prima sa poezie, primele sale articole polemice se vor naște din relația cu un pedagog exemplar: Aron Pumnul. E un personaj important al latinismului transilvan, dar și al identității naționale.

Bucovina copilăriei eminesciene face parte, ca și Ardealul sau Banatul, din Imperiul austro-ungar. Există un „subconștient imperial” care stimulează creativitatea bărbaților politici,

a artiștilor, a pedagogilor: *imperial*, sub semnul actualității austro-ungare, dar și sub semnul „strămoșilor” romani. La marginea Imperiului, Bucovina nu e mai puțin determinată de agresiunile și migrațiile celuilalt imperiu, cel țarist.

Toate biografiile lui Eminescu insistă asupra evadărilor. Adolescentul își asumă, cu orgoliu, alianțe și itinerarii. Primele vor avea puncte de referință Blajul (prin densitate/ semnificație cărturărească, orașul e un adevărat Centru al românilor), Timișoara, Aradul, Oravița. Drumurile adolescentului pun în valoare valențele spațiului originar. Va peregrina cu trupe teatrale prin locuri în care prezența teatrului în limba română devine un element centralizator. Este elevul lui Aron Pumnul și vrea să-i urmeze calea. Fiindcă ne aflăm într-un moment în care ideea unirii românilor câștigă o intensitate nouă. Și fiindcă trebuie să scriem că societatea „Carpații” vrea să așeze, unii lângă alții, pe cei care vor România Mare. Sau o Europă nouă. Eminescu e între ei.

Anul 1848, cu întâlnirile revoluționarilor din Muntenia și Moldova stimulează dialoguri despre o Europă nouă. Avram Iancu, A. I. Cuza, Bălcescu sau Alecsandri vor fi, pentru Emi-

nescu, embleme ale faptei biruitoare. Eminescu peregrinează prin Ardeal într-un moment al renașterii naționale.

Renașterea, scriu cercetători de anvergura lui Pierre Francastel sau Robert Klein, este legată de apariția statelor naționale. Anul 1859 (ca și, mai târziu, 1918) va stimula un moment de renaștere. Setea de monumental, observă Mircea Eliade în studiul introductiv la ediția Hasdeu, caracterizează acest moment. Proiectele tânărului Eminescu definesc, cu elocvența cu care o vor face doar tomurile eliadești sau opera hasdeiană, acest timp renașterist. În acest sens tânărul Eminescu proiectează o literatură a începuturilor, încercând a defini locul Daciei în istoria lumii. „Mitul național” e cel mai puternic dintre miturile care solicită imaginația și vocația constructivă a tânărului poet.

Lirica de început conține poeme eroice, pagini menite a mobiliza energiile unui neam. Poetul se vrea rapsodul unei lumi vechi, înlăturate de pe scena istoriei de „civilizația modernă”. Vrea să fie Homerul unor războaie uitate. El este „tânărul voievod” menit a învinge în luptele pentru Țară. Alexandru sau Bogdan-Dragoș, Grue Sânger sau Ștefan cel Tânăr vor fi, cu încălcarea lor de măreție sau damnare, proiecții ale tânărului Eminescu. Sud-estul european, cu modelele de lider spiritual, admitea/ reclama sabia lângă condei: poetul trebuia să fie întemeietor de țară, făuritor de limbă, scriitor de epopee națională. Muntenegreanul Njogoș, sârbul Vuk Karagici ilustrează un eroism tipic acestei părți de lume. Așa că folclorul din jurul societății secrete *Orientalul*, societate în care combatanții ar fi fost eliminați fizic de represiunea reacționarilor, devine pe deplin explicabil.

Prin relație politică și istorică, prin comunitate de limbă, prin jocul întâmplărilor știute și neștiute ale secolului al XIX-lea, scrisul românesc se definește, precumpănitor, față de li-

teratura franceză. Momentul „Daciei literare” nu pune sub semnul întrebării acest adevăr. Referințele principale ale literatului român sunt Hugo, Voltaire, La Fontaine, Lamartine, Lammenais. O filieră franceză îi leagă pe scriitorii preeminescieni de Imaginile literaturii.

Cu *Junimea*, societate ce impune un rigoros spirit normativ, ceva se schimbă: educația filozofică îi ia locul celei literar-sentimentale. Nu metafora, nu epitetul, capătă rol precumpănitor, ci viziunea. Lecțiile lui Schopenhauer, Kant, Hegel nu sunt doar lecții de filozofie, ci și – ci mai ales – lecții despre locul nostru în timp și spațiu. Așezarea în noul spațiu nu e brutală. În Viena (va scrie Iorga) Eminescu găsește un climat românesc cum nu mai exista la vreo altă universitate din lume. Universitate a Răsăritului, instituția la care venea Eminescu propunea o înțelegere a Răsăritului și împingea atitudinea intelectuală în această direcție. Prin studiile la Viena (unde îl va citi în liniște pe Schopenhauer) Eminescu descoperea legitimismul gândirii sale răsăritene. Și a întregului european.

Dacă se poate spune *descoperea*. Am putea spune: problema Centrului fusese pusă din nou chiar de prelecțiunile *Junimii*, de Maiorescu, de *Convorbiri literare*. În seria prelecțiilor existau câteva privind Istoria religiilor. Cele mai importante le ține Maiorescu. Iată rezumatul celei care ne interesează, în *Convorbiri*, nr. 1 din 1867: „A treia prelecțiune ținută de d. Maiorescu a avut ca temă budhismul (khagiur). După o introducere despre studiul sanscrit, oratorul a trecut la literatura acestei limbi, în special la khagiur, colecțiunea ideilor morale și religioase a budhismului, și descriind pe larg starea poporului indic după împărțirea sa în caste a depins necesitatea unei reforme care a fost întreprinsă de Budha. După aceasta a explicat din punct de vedere filozofic nihilismul (nirvana) faimoasei regiuni asiatice”. Câteva lucruri trebuie să ne atragă atenția din acest

scurt rezumat: în primul rând, Maiorescu evoca necesitatea unei reforme care să schimbe starea poporului. E timpul schimbărilor și junimiștii, masoni sau nu, sunt adepții schimbărilor. Vor o lume nouă care să refuze „vechea lege”. Bătrânii zei ai Iașului tradițional – de la Cipariu la Bărnăuțiu – pot fi puși încă o dată sub semnul întrebării.

Kangiurul, ca și Tangiurul, conține texte sacre. Autorii lor susțin că ar fi vorba de copii provenind din Shambala. În *Shambala – oază de lumină* (Paris, Laffont, 1976, pp.39-50) Andrew Thomas încearcă „să descopere” o topografie a locurilor sacre. După Karma Purana, scrie autorul citat, ar exista o insulă, Sweta Dipa sau *Insula albă*, care este sediul marilor yoghini. Mitologia puranică așează insula Shambala în mijlocul unui lac de nectar. Cartea a șaptea a kangiurului situează Shambala mai la nord, în Tibet.

Shambala, ca mit al centrului, e unul dintre cele mai roditoare în plan literar. *Secretul doctorului Honigberger* de Mircea Eliade, proză de descendență eminesciană, îl folosește cu succes [1].

Nu ne-am fi oprit asupra acestui tip de texte, dacă ele nu ar fi fost cuprinse în prima parte a „dialogului” dintre Maiorescu și Eminescu – dialog care se împlinește încă înainte de momentul vienez. La Cernăuți Eminescu va citi *Convorbiri literare*. Putem presupune că stăruie asupra articolelor lui Maiorescu. Aparținând comunității românilor din Imperiu, simțindu-se solidar cu ei, citindu-le cărțile, revistele, tânărul va fi urmărit, cu egală curiozitate, revistele venite „de dincolo”. Iar prelecțiunile *Junimii* sunt consecința unei stări de fapt. Se bazează pe curiozitatea mediilor intelectuale românești și, mai ales, pe a cititorului tânăr. Așa cum ne asigură memorialiștii, au ecou. Dacă Maiorescu vorbește despre *faimoasa religie asiatică*, nu trebuie să bănuim că rostirea marelui orator a rămas fără ecou. Sau că acesta n-a mai interesat, după plecarea a oratorului de pe scenă. Ideile sunt reluate de către liderul politic și

cultural (să scriem: spiritual?): „În fața feluritelor fenomene ale naturii, omul agitat de frică sau de un sprit de curiozitate s-a nevoit a-și explica în diferite chipuri lucrurile necunoscute. În rezolvarea acestor probleme religioasă pleacă dintr-o minte agitată și sub impresiunea sentimentelor, iar filosofia încearcă a le rezolva cu spiritul rece, departe de orice impresiune pasionantă. Sunt însă momente în care omenirea se preocupă mai serios și mai cu necesitate de asemenea chestiuni. Pentru religie, acele momente sunt timpurile de suferință și de mizerie a claselor inferioare, apăsa-te de alte clase privilegiate. La asemenea ocaziuni se ivește un geniu, care prin glasul său inspirat dă expresie puternică agitațiilor comune ale claselor suferinde, alcătuieste o nouă doctrină, pe baza căreia se înalță noi instituții corespunzătoare noilor cerințe ale timpului. Pentru filosofie, momentele mai importante sunt acele intervaluri când libertățile, bogăția, cultura, au ajuns la un mare grad de dezvoltare. Atât religia, cât și filosofia tind a dobândi același rezultat, decât pe căi deosebite și purcând cu osebite metode. Acum, când împrejurările care au provocat ivirea unei doctrine religioase s-au scurs cu timpul, adică când clasele umilite și-au dobândit libertatea și buna stare, – religia devine o formă goală, deșartă și regenerarea ei este o imperioasă cerință a timpului”.

Cine își propunea, în secolul al XIX-lea, regenerarea religiei? Zelul reformator al lui Maiorescu nu aparține doar unei inițiative individuale. Iar impulsurile pe care gândirea maioreșciană le dă scrisului eminescian nu trebuie fixate doar în anii șaptezeci. Există un Eminescu al anilor prestudențești care receptează cultura modernă – mesajele ei – nu întotdeauna limpezi pentru cititorul de azi. După cum există un stil Eminescu de a-l accepta sau a-l respinge pe Maiorescu. De a vorbi despre regenerarea religiei. Fiecare renaștere e legată de regenerarea religiei. Simbolurile eminesciene ale sacralului țin de acest timp.

Cum se afirmă marile simboluri eminesciene în faza prestudențească? O controversă a stârnit următoarea strofă din *Amicului F. I.*:

Și, când mi-or duce îngerii sei
Palida-mi umbră în albul munte,
Să-mi pui cunună pe a mea frunte,
Și să-mi pui lira la căpătâi.

Muntele alb, bănuiește Bogdan-Duică, poate să fie de origine indică! Dacă este dovedit că în 1868 Eminescu cunoștea India, muntele alb poate să fie de origine indică! Pe baza amintirilor lui Caragiale („Am petrecut toată ziua râzând, mi-a vorbit despre India antică, despre Daci, despre Ștefan cel Mare și mi-a cântat doina”) Bogdan-Duică notează: „e dovedit că în 1868 avea cunoștințe despre India. La inzi, spunea prea des uitatul comparatist, există un asemenea munte.”

Contestată în mai multe rânduri („Eminescu n-a avut cunoștințe atât de îndepărtate”), observația privind *muntele alb* a fost pusă sub semnul întrebării de Augustin Z. N. Pop și mai ales de D. Murărașu. [2, p. 7-8] Chiar să nu fi avut cunoștințe atât de îndepărtate? Despre khagiur va fi auzit tot din *Convorbiri literare*. La Cernăuți a citit *Îndeletnicirea despre buna murire* de Episcopul Eughenie Vulgariul, tradusă de Smeritul Veniamin în 1845. Cartea, cum ne informează Aurel Vasiliu, s-a păstrat în biblioteca școlii. Autorul ei dă amănunte despre brahmani: „Aceștia, depărtându-se de tulburările lumii, în liniște se îndeletnicea cu teoria naturei și cu desăvârșirea puterilor sufletești; viața o socotea ca pe o sarcină grea și pre dezlegarea ce a prin moarte ca pe o sarcină dulce”. [3, p. 391-392]

Comentând *Poveste indică*, Petru Creția mai numește și alte lecturi. [4, p.382-383] Să scriem că „tărâmul interzis” al înțelepților se mai numește *Pământul apelor și al Munților înalți*. E acesta „albul munte”? În variantele poemului *În căutarea Șeherezadei* (cca 1874) se poate citi: „Prin codri Asiei, prin șesuri crețe/ De-a vântu-

lui suflare-mbălsămată/ Prin munți în nori și în pustii mărețe// Cetăți antice strălucind se-arată/ Ș-albe par și mitici – ca în basme/ Pierdute-n codri parcă semănată// Și peșteri nalte s-adâncesc în munte/ Stânci de bazalt țin bolțile-n coloane/ Și mică-ncet pădurea-i de pe frunte// Izvoare curg din negrele-i icoane/ D-idoli păgâni ce ca și stâlpi se-nșiră/ În depărtări adânci de caravane// Și pe când noapte-ntinde-albastre plaiuri/ Adânci și nalte ca de nori pâraie/ S-aude glasul apelor raiuri// În stele nalță umeri Himalaia/ Și de pe vârful-i alb (s.n.) pătând răsare/ O lună caldă, sfântă și bălaie.”

Pentru cine cunoaște „geografia” Shambalei, aceasta ar putea fi o descriere a ei. Dar această descriere nu se poate suprapune peste o alta, cea a Orientului? Sau a Egiptului? Sau peste oricare descriere a Centrului Lumii?

Tot ceea ce se întâmplă în India e transferat în Orient și tot ceea ce se întâmplă în Orientul eminescian poate fi regăsit în Himalaia. Magul care anunță Nașterea aparține, în postuma *Dumnezeu și om*, Indiei. Un cunoscător al mitologiilor Shambalei ar putea descoperi aici unul dintre miturile sale. Dar și un posibil ecou al cărții lui Louis Jacolliot, *La Bible dans L'Inde. Vie de Jezuș Christna* (o a treia ediție a acestei cărți de scandalos succes a apărut la Paris în 1837).

De unde și-a adunat poetul cunoștințele despre civilizațiile tradiționale? Biografiile poetului au epuizat, practic, sursele privind tema *Eminescu și Egiptul* sau *Eminescu și Orientul*. Trebuie să bănuim însă pe lângă izvoarele îndeobște citate (reviste, cărți, cursuri universitare) și izvoare orale: dialoguri cu cunoscătorii civilizațiilor tradiționale. Și că, la Viena sau la Berlin, cineva a încercat să-l atragă pe poet în masonerie. [5, pp. 149]

Nu va fi niciodată suficientă sublinierea că toate miracolele Indiei și ale Orientului se vor revărsa în munții Daciei. Aici va reăseza poetul Centrul lumii. Aici va imagina poetul ținutul ze-

iesc al înțelepților. În *Rugăciunea unui dac*, în *Luceafărul*, exegeții au descoperit rădăcini ale imnelor din *Rig Veda* și desigur n-au greșit. [6, p.103-128] Marile cărți ale civilizațiilor tradiționale seamănă: un gând eminescian e verificat de Mircea Eliade care va scrie că a înțeles neoliticul românesc în India.

În acest sens, trebuie să arătăm că opera din perioada prestudențească și studențească e legată de ideea de Centru. Muntele, dar și Insula sunt reprezentări fenomenale ale Centrului. Aparțin unei geografii mitice. De aceea are dreptate Bogdan-Duică atunci când socotește muntele alb legat de cultura indică a tânărului Eminescu, dar are dreptate și D. Murărașu, când socotește muntele alb aparținând Daciei eminesciene.

Și dacă în operele de tinerețe Centrul nu se află în opoziție cu exprimarea lor fenomenală, dacă paradisurile în care se retrag eroii nu intră în conflict cu creatorul lor, pe măsură ce poetul va înainta în vârstă vom semna o stare conflictuală tot mai acută între Centru și Lume. Insula, muntele, steaua, nu mai reprezintă epifania centrului. Dimpotrivă, se golesc de conținutul lor sacru. [7]

Jung arată că marea simbolizează inconștientul colectiv, „căci sub suprafața ei reflectantă, ascunde adâncimi nebănuite”. Tărâmul ferm reprezintă pentru psihologia abisală, conștientul. Tărâmul ferm – muntele – poate sluji un complex ascensional. Dar nici acest complex ascensional nu rămâne însoțit de un acompaniament funebru. Iată un bruion din *Povestea magului călător în stele*: „Și insulele mândre și de dumbrave pline/ Par sarcofage nalte plutind pe unde senine/ Acoperite numai de flori și de pomene/ Urieșești... Acuma se-nchid a serei gene/ Apele mai sună cu blânda lor cântare/ Dispar ca sarcofage insulele-n mare”.

Dacă în *Povestea magului călător în stele* insulele par sarcofage, în *Vis* ele sunt: „Pluteam pe-un râu. Sclipiri bolnave/ Fantastic trec din

val în val/ În urmă-mi noaptea de dumbrave/
Nainte-mi domul cel regal.// Căci pe o insulă în farmec/
Se nalță negre, sfinte bolți/ Și luna murii lungi albește/
Cu umbră împle orice colț.// Mă urc pe scări, într-un lăuntru/
Tăcere-adâncă l-al meu pas/
Prin întuneric văd înalte/ Chipuri de sfinți p-iconostas.//
Sub bolta mare doar străluce/
Un singur sâmbure de foc;/ În dreptul lui s-arat-o cruce/
Și-ntunecime-n orice loc.// Acum de sus un chor apasă/
Un cântec trist prin murii reci/
Ca o cerșire tânguioasă/
Pentru repaosul de veci.// Prin tristul zgomot se arată,/
Încet, sub vâl, un chip ca-n somn/
Cu o făclie-n mâna-i slabă/
În albă mantie de Domn.// Și ochii mei în cap îngheață/
Și spaima-mi sacă glasul meu./ Eu îi rup vâlul de pe față.../ Tresar, încremenesc... sunt eu”.

În 1872, între postumele lui Eminescu un loc aparte ocupă *Demonism*, *Miradoniz*, *Odin și poetul*, *Memento mori*: în 1873, *Povestea magului călător în stele*, *Care-i amorul meu în astă lume*, *Privesc orașul furnicar*, *O arfă pe-un mormânt*, *Dumnezeu și om*, în 1874, *Pustricul*, *Cum negustorii din Constantinopol*, *În căutarea Șeherezadei*, *Preot și filosof*, *O, adevăr sublim*. Câteva dintre acestea trec din faza de proiect. *Povestea magului călător în stele* rămâne însă fragmentară. Poetul trage substanța lui în alte poeme, însă nu *Faust*, ci *Luceafărul* va fi poemul care va capta energiile majore ale lui Eminescu.

În proiectele poetului exista, prin urmare, și tentația unui *Faust*. Ne aflăm în zona de foc a gândului eminescian, care își propune să cuprindă ceea ce are mai profund devenirea sufletească. Eroii poemelor sunt ființe înzestrate cu puteri absolute. Magul „se pare cum că este al mării Dumnezeu”. Într-un proiect dramatizat al acestui poem, dialogul dintre Mag și Prinț, asemănător celui dintre Faust și Wagner, ia următoarea formă: „Mag: (de după scenă): Omul cu gânduri înțelepte/ Nainte de toate învață să aștepte./ Tu

n-ai deprins-o încă. Dar iată-mă-n sfârșit...
Prinț: Eu văd cifrele-mi toate din lecția de azi/
Deși a le pricepe nu pot. Te rog dă-mi cheia/ La
cele ce privesc acuma ca să străvăd ideea”.

Cheia celor privite – dezlegarea enigmei.

Încercarea de dramatizare a poemului a fost abandonată și, odată cu ea, ideea unui *Faust*. Și e abandonată fiindcă poetul încearcă a descoperi mesajele Răsăritului: problema lui Faust e a civilizației apusene. Opoziția dintre Occident și Orient ține de un fel de a accepta, a elogia, a iubi lumea veche: lumea imperială a vechii Dacii.

Opțiunile pentru Orient sunt formulate cu fermitate cu care sunt respinse valorile apusene: „În furnicarii din Apus ei toată/ Viața-mi fac doruri nebune,/ Nu știu că lumea nu-i ceea ce cată// Ei caut-adevăr găsesc minciune./ Neam vine și neam trece – toți se-nșală./ Eu adevăr nu cat – ci-nțelepciune.// Căci mintea cea de-nțelepciune goală/ Oricât de multe adevăruri știre-ar/ Izvor de-amărăciune-i și de boală// În ladă aur oricât grămadire-ar / Cu aur nu se stinge-n veci amarul/ Și pace numa-n inimă găsi-re-ar”.

Nu mintea, ci inima, nu raționalul, ci sensibilul. Cunoscătorii „civilizațiilor tradiționale” susțin că „simbolismul ne apare în mod special adaptat exigențelor naturii umane, care nu este o natură pur intelectuală și care are nevoie de o bază sensibilă”, pentru a se ridica la înțelegerea lumii. Limbajul e discursiv, imaginea e sintetică. Aceste idei vechi pot fi regăsite și în *Dumnezeu și om*: „Erau vremi, acelea Doamne, când gravura grosolană/ Ajuta numai al minții zbor de foc cutezător.../ Pe când mâna-ncă copilă pe ochiul sânt și arzător/ Nu putea să-l înțeleagă...”

Cărțile vechi sunt cele pline de adevăr fiindcă înlesnesc cunoașterea simbolică. În ele „Tu, Christoase, –o ieroglifă stai cu fruntea amărâtă/ Tu, Mario, stai tăcută, țepănană cu ochii reci”

Un loc aparte ar trebui rezervat poemei *Preot și filosof*. („Nu ne muștrați! Noi suntem

cei cu auzul fin/ Și pricepurăm șoapta misterului divin.”). Pe de o parte, preoții care transmit adevărul prin „idoli, pietre, lemn”, deci prin simboluri apt a-l face sensibil, pe de alta, poeții care, conform tradițiilor vechi, dețin adevărul. Sau cum arată Rene Guenon: „... și, de altfel, la origine, poezia nu era deloc această vană literatură care a devenit ea prin degenerarea care explică mersul coborâtor al ciclului omenesc: ea avea un caracter sacru”. [8, p. 77-78]

Subconștientul imperial (I)

Poezia avea un caracter sacru, dar ea trebuie să suporte degradări succesive, prin îndepărtarea de Centru. De locurile înalte. Foarte puțini dintre scriitorii români pot fi subordonați conceptului de geografie spirituală ca Mihail Eminescu. O geografie către care coboară mereu exegeți, cercetători, autori capabili să afle că Eminescu a rămas o zi sau două la Arad sau la Făgăraș, sau o vară la Florești sau la Băile Herculane. Geografia eminesciană este mereu legată de treceri și de așezări imprevizibile, de căutări și de descoperiri pe care imaginarul colectiv le sporește cu o fericită generozitate. [9]

Itinerariile bătute de Slavici sunt întotdeauna acoperite de diplome, sunt fructificate în pagini utile cititorului. Nici un drum întâmplător, nu există nici o risipă. Slavici știe de ce vine la Arad, de ce pleacă la Timișoara sau la Budapesta sau la Viena. Slavici e rațional, Eminescu – am putea spune repede – e pasional. Îl inflamează o carte, un eveniment, o iubire, o amintire, ruinele unei cetăți. Se supune somației. Este mereu supusul unui mesaj mai adânc, invizibil pentru cei care trăiesc freneziile cotidianului, impactul imediatului.

Pentru tânărul Eminescu spațiul real devine mereu unul simbolic. E copleșit de istorie – de eroi de demult, de posibilități ale devenirii: de șanse și de neșanse. Muntele, dealul, marea,

insula (ș.a.m.d.) pot fi căutate sau recunoscute într-o geografie fidelă fiecăruia dintre noi – dar trăiesc, în același timp, un efect al îndepărtării. Un ciudat *Verfremdungseffekt*. Fac parte dintr-un pasaj, dintr-un loc de trecere, dintr-un spațiu în care valorile lui Dincolo devin palpabile. Călătoria îl poartă într-un loc de unde poate vedea mai bine dincolo. Din locul unde a ajuns, poate recunoaște pagina citită în bibliotecă. Poate să o recunoască – să o valideze.

Descoperim un Eminescu care călătorește, dar își asumă călătoria cu orgoliul tânărului care este, în fiecare moment al itinerarului său, acasă. E acasă la Blaj, la Timișoara sau la Viena. Dar tot la Blaj, la Viena sau la Timișoara e în străinătate. E Dincolo.

Primul articol pe care Eminescu îl scrie este antimaiorescian. Maiorescu atacase, cu știuta lui energie polemică, limba publicațiilor românești din Ungaria, D. Petrino prelungește disputa și scrie un articol împotriva lui Aron Pumnul, iar tânărul de 20 de ani explodează. E posibilă o asemenea infamie? Maiorescu e într-adevăr o personalitate importantă, gestul său fusese decisiv în așezarea valorilor, dar urmașii săi ce ne fac? Sunt mai degrabă caricaturi: „După faimoasele *Critice, în sine bine scrise* (s. n.), ale dlui Maiorescu, trebuia neapărat să iasă la lumină o școală a sa de partizani care, minus spiritul de o fineță feminină și minus stilul bun și limpede al dsale, să aibă și ea aceeași ridicare la nivelul secolului 19, același aer de civilizațiune și gravitate cari, din nenorocire sînt numai o mască ce ascunde adeseori numai foarte rău tendința cea adevărată și ambițiunea personală”. E, poate spune istoricul literar, începutul războiului cu Petrino. Editorii volumului al IX-lea al *Operelelor* presupun că primul articol al lui Eminescu e scris din însărcinarea studenților vienezi (Societatea *România* a studenților din Viena ține ședință pe data de 9 nov. 1869 și hotărăște să-i răs-

pundă lui Petrino – broșurii sale *Puține cuvinte despre coruperea limbei române din Bucovina* și fără îndoială că așa este. Eminescu îi răspunde lui D. Petrino, lovind direct și fără menajamente în autorul broșurii anticioniste. El, Petrino, nu-i altceva decât caricatura unui aristocrat, titlul sau de baron nu-i dă îndreptățirea unui lider. Mai rău e că aceste caricaturi au titluri de noblețe. Autoritatea lor nu se desfășoară sub semnul adevărilor scrise, ci sub semnul titlului nobiliar: „Aceste extreme, scrie Eminescu (latinismul cu excesele sale n. n.) au fost condiționate de însăși natura lucrului, nu poți defige mijlocul unei linii pînă cînd nu vei fi aflat punctele ei extreme.”

Judecata lui Eminescu pune, așadar, sub semnul întrebării nu doar broșura lui Petrino, ci judecata maioresciană. Alecsandri, Maiorescu, junimiștii sunt *dincolo* de graniță. Condiția celui care trăia *aici* era legată de urgențele unui spațiu. Ei, latiniștii, aparțineau unui Imperiu care trebuia să-i exprime și pe ei. Nu se depărtau de popor, ei încercă să redea poporului valorile uitate, abandonate sau amenințate de contextele momentului. Nu Maiorescu este aliatul, ci Aron Pumnul, latiniștii, studenții de la Viena care îi sunt devotați maestrului lor. Maiorescu este în altă țară, în care urgențele sunt altele.

Un articol important este cel publicat de Eminescu în *Federațiunea*, nr. 33, 5-17 aprilie 1870, p. 127. Este un articol care are în centrul lui problema dualismului. Românii trec, prin decizia din 20 iunie 1867 a Împăratului, de sub stăpânire imperială sub stăpânire maghiară – Transilvania și Banatul devin părți ale Ungariei. În decembrie 1868 Dieta sancționează legi care decretează că în Ungaria există o singură națiune, unică și indivizibilă. Românii, sârbii, croații, slovacii nu mai există. *Federațiunea* este (așa cum arată notele de la pagina 521 a *Operelelor* vol. IX) organul de presă al românilor din Imperiu care luptă pentru federalizarea popoarelor de

sub stăpânirea austro-ungară. „Să ne grăbim dar a ne declara solidari cu națiunile nemulțumite ale Austriei, să pășim la o activitate comună cu ele, căci mâni va fi chiar prea târziu, mâni chiar se vor bucura numai aceia de fructele răsturnării constituțiunii care vor fi ajutat a o răsturna, mâni nu va vrea nimene să primească mâna de înfrățire a unui popor fără energie. Românii au nenorocirea de a nu avea încredere în puterile lor proprie noi nu ne-am convins încă cum că puterea și mîntuirea noastră în noi este!”

Un articol mai amplu, apărut în *Federațiunea*, 4 și 11 mai 1870, ar merita un comentariu mai amplu: *Ecuilibrul*. Articolul poate fi taxat la prima vedere de un antimaghiarism visceral. Ce se întâmplase – ce stârnise reacțiile lui Eminescu?

O simplă retrospectivă istorică ne poate întoarce la anul 1848, când românii, popor *extramuros* în Transilvania, mizaseră pe Împărat. Națiune de agricultori, tradițională în sensul adânc al cuvântului, românii legau ideea imperială de devenirea sacră a lumii. Acvila și crucea erau una, puterea pământească și cerească se exprimau prin același om. Emanciparea maghiară și eroii naționali maghiari, sancționați ca atare de revoluția de a 1848, deveneau, pentru români, divinități rele. Eroii naționali ai românilor din Transilvania luptaseră, se sacrificaseră pentru Împărat. Împăratul era Austria, iar Austria era patria lor. Ei trăiau în imperiul lor.

Ceea se întâmplă la 20 iunie 1867 e nu numai o trădare, e o umilire. Românii nu mai fac parte dintr-un imperiu, ei devin supușii unui popor cu care avuseseră relații de adversitate. Pierd, fără luptă, bătăliile de la 1848. Aliatul de atunci îi dă pe mâna dușmanului. Cât de îndreptățiți sunt unгурii, se întreabă Eminescu, să ia în stăpânirea lor Transilvania?

Ecuilibrul are multe sublinieri pamfletare, născute dintr-un program de luptător. Pentru o bună lectură, poate că articolul ar trebui citit de

la finalul lui: „Să-i lăsăm dar de o parte pe acești oprimători ai autonomiei Transilvaniei, cu scandaloasele lor stări excepționale, cu torturile lor ca în evul-mediu, cu jurămintele sacrilege. Ei nu sunt competenți ca să ne dea nimica și de ne-ar da, e datoria noastră ca de la ei să nu primim noi nimica. Să apelăm cu toată vigoarea de care dispunem la instanța adevărată «la tron».

Toate națiunile trebuiesc aduse la valoarea lor proprie, și când vom avea din ele factori reali, neiluzorii, atuncea se va putea continua cu înlesnire calculul cel mare și secular ce se numește Istoria Austriei!

În reconstrucțiunea Austriei trebuie ca sancțiunea popoarelor ca atari să premeargă sancțiunii suveranului.

Toate popoarele sunt setoase de viață proprie, și numai din egala îndreptățire a tuturor se va naște ecuilibrul.

Atuncea numele de «Austria» va fi sinonim cu «pacea» ”.

Dezvrăjirea lumii

Serbarea de la Putna ține de exercițiile „vienze” de individualizare. Viena este la doi pași de casă, Imperiul, cu toate stările conflictuale, rămâne totuși o patrie. La Berlin, observă toți exegeții, subliniază Iliana Gregori (vezi *Studii literare*, Eminescu la Berlin, Mircea Eliade: trei analize, Ed. Fundației culturale române, 2002) Eminescu se simte stânjenit, stingher. E citată această scrisoare către Maiorescu: „Cum să fug din Berlin? În privința acestui scump oraș din Sfântul Imperiu Roman de națiune germană nu am făcut decât greșeli: în primul rând că am venit aici, în al doilea că nu am plecat deja de mult, iar la punctul trei citez tot felul de *et caetera*-uri – și sunt multe, unele de nerostit”.

Nici G. Călinescu nu evocase perioada berlineză a lui Eminescu cu încântare: „Dacă în privința studiilor se poate vorbi de multă apli-

care, în existența poetului se observă o iritare, o nemulțumire veșnică de tot și de toate, o neîncredere bolnăvicioasă în sine și chiar o răutate față de oameni, în sfârșit, o nevroză cu caracter abulic, a cărei manifestare e tristețea hotărârilor și a renunțării brusce, iraționale. Caracterul morocănos, bănuielnic, retractil și exaltat al poetului de mai târziu începe a primi primii colți de pe acum”.

Irina Gregori mai citează dintr-o scrisoare a lui Eminescu: „Kant mi-a ajuns târziu în mâini, Schopenhauer – de asemeni. E adevărat că îl am în mine, dar renașterea intuitivă a ideilor lor în sinea mea, cu aroma specifică a firii mele, nu s-a încheiat încă. La Viena m-am aflat sub influența nefericită a filozofiei de tip herbartian care chiar prin natura ei se dispensează de studiul lui Kant. În acea prelucrare a noțiunilor, intelectul meu a fost și el prelucrat ca o noțiune herbartiană, până la destrămare. Când însă, după luni și luni de sfășieri și răsuciri, Zimmermann a ajuns la concluzia că ar exista un suflet, dar el ar fi un atom, am dat naibii, deznădăjduit, caietul de note și nu m-am mai dus la cursuri. Am fost victima imaginii mele exagerate despre un profesor universitar.”

Irina Gregori va încerca să demonstreze că Berlinul nu reprezintă o discontinuitate, ci o continuitate. Iar tema care ar ilustra această continuitate ar fi *inconștientul*.

Un lucru poate fi evident pentru toți eminescologii: momentul berlinez este unul de derută fiindcă el este echivalent exilului; la Viena era acasă – într-un Imperiu care păstra imaginile sale familiare. Viena împlinea o operațiune integratoare. Era înconjurat de prieteni, de colegi care își propuneau să afirme același adevăruri. Putea să se întoarcă lumea lui cu sprijinul lui Budha sau a lui Schopenhauer. La Viena Eminescu trăia încă într-o lume a lui acasă – sub

puterea solidarității. La Berlin el trebuie să trăiască *Entzauberung der Welt* – dezvrăjirea lumii *Privesc orașul furnicar* nu-i decât o etapă a aceluia *Entzauberung der Welt* berlinez. Dar gândirea nu este în impas. Importante sub observațiile Irinei Gregori: „Dacă Viena a putut să-i atragă atenția asupra lui Hartmann, timpul berlinez a putut să-l lege de interiorul său. De ecourile interioare. De câinii inconștientului”.

La Berlin era în exil, într-o singurătate pe care o descoperă cu mânie. La Viena trăia sentimentul Mitteleuropei, aici descoperă sunetele Periferiei.

Subconștientul imperial (II)

Rămâne a fi studiată și altă parte a „exilului” eminescian. *Eminescu și abisul ontologic* de Svetlana Paleologu-Matta ne-o deslușește mai bine oprindu-se asupra creativității „abisului ontologic”. Cât de important este statutul creator al „nebuliei” putem înțelege dacă studiem opera lui Hoelderlin sau a lui Nietzsche, autori fundamentali ai secolului al XIX-lea. Nebunia nu-l introduce pe autor într-un univers al infamiei, al impotenței creatoare, ci dimpotrivă: stimulează, sub semnul unei geografii spirituale, creativitatea limitei. Nietzsche ca și Hoelderlin presimt apropierea dezastrului și trăiesc, încercând să împiedece căderea, o hiperluciditate – o „iluminare”. Eminescu scrie în anul 1883 cele mai importante poeme ale sale, fiindcă apropierea subteranei devenea din ce în ce mai palpabilă. Dar și în alte momente ale creației sale presimțirea căderii stimula un tip de discurs poetic. Un discurs poetic pe care îl putem descoperi în opera postumă?

Note și referințe bibliografice:

1. *Istoria doctorului Honigberger*, așa cum a propus-o Mircea Eliade a fost corectată de Liviu Bordaș și Eugen Ciurtin.

2. Murărașu, Dumitru. *Comentarii eminesciene*. București: E.P.L., 1967.

3. Vasiliu, Aurel. *Eminescu și Bucovina*. Cernăuți, 1943.

4. Eminescu, Mihail. *Opere*, vol. VII. București: Ed. Academiei, 1977.

5. Stefanelli, Theodor V. *Amintiri despre Eminescu*. Ediție îngrijită de Constantin Mohanu, Iași: Ed. Junimea, 1968.

6. Amita, Bhose, *Eminescu și India*. Iași: Ed. Junimea, 1968.

7. Dar el poate fi recuperat de rețele simbolice. Muntele alb dezvoltă o rețea din care nu lipsesc dealul, pădurea, copacii ș.a.m.d. Iar Insula e un Centru al lumii care exprimă lacul, marea ș.a.m.d.

8. Guenon, Rene. *Symboles fondamentaux de la science sacree*. N.r.f. Gallimard, 1962.

9. Vatamaniuc, D. *Eminescu și Transilvania*. Cluj: Ed. Dacia, 1995. Se pot adăuga numeroase cercetări regionale. Între acestea utilă este Trifoiu, Nicolae. *Drumurile și popasurile tânărului Eminescu în Transilvania*. Cluj: Ed. Dragoș Vodă, 1998.

Mihai Eminescu. Centrul și calea spre el

Rezumat. Textul face parte dintr-o „Geografie literară a României”, în lucru. Operele literare au forța și capacitatea de a topografia teritoriului și de a trasa hărți culturale ale lumii. Opera poetică a lui Mihai Eminescu este analizată din perspectiva geografiei literare. Sunt recapitulate sumar câteva dintre momentele formării sale: Botoșani, Ipotești, Cernăuți, Blajul, Timișoara, Aradul, Oravița. Drumurile adolescentului pun în valoare valențele spațiului originar. Urmează Viena, Berlin, unde poetul și-a adunat cunoștințele despre civilizațiile tradiționale privind „Centrul Lumii”. Foarte puțini dintre scriitorii români pot fi subordonați conceptului de geografie spirituală ca Mihail Eminescu. Geografia eminesciană este mereu legată de treceri și de așezări imprevizibile, de căutări și de descoperiri pe care imaginarul colectiv le sporește cu o fericită generozitate.

Cuvinte-cheie: Mihai Eminescu, geografia literară a României, Centrul Lumii, Șambala.

Mihai Eminescu. Center and the path to it

Abstract. The text is part of a “Literary Geography of Romania”, in work. Literary works have the strength and ability to survey the territories and draw cultural maps of the world. Mihai Eminescu’s poetic work is analyzed from the perspective of literary geography. Some of the moments of his formation are in Botoșani, Ipotești, Cernăuți, Blaj, Timișoara, Arad, Oravița. The roads of the adolescent highlight the valences of the original space. Next comes Vienna, Berlin, where the poet gathered his knowledge of the traditional civilizations regarding the “Center of the World”. Very few of the Romanian writers can be subordinated to the concept of spiritual geography as Mihail Eminescu. Eminescian geography is always linked to unpredictable passages and settlements, to searches and discoveries that the collective imaginary enhances with a happy generosity.

Keywords: Mihai Eminescu, literary geography of Romania, Center of the World, Shambala.